

F. M. Dostojevski
BESI
Roman v treh delih

prevedel Borut Kraševc

Zdavnaj že zašla je vprega;
ko pa ni poti nikjer!
To sam bes nam konje bega
sem ter tja že ves večer.
.....
Kam peha se divja jata?
Kaj zavijajo ihte?
Mar neso k pogrebu škrata,
coprnico mar može?¹

A. Puškin

Bila pa je tam velika čreda svinj, ki se je pasla na hribu. Prosili so ga, naj jim dovoli iti vanje. In dovolil jim je. Demoni so tedaj zapustili človeka in šli v svinje. In čreda je planila s pobočja v jezero in se utopila. Ko so pastirji videli, kaj se je zgodilo, so zbežali in to sporočili v mesto in po vaseh. Ljudje so pohiteli gledat, kaj se je zgodilo. Prišli so k Jezusu in našli človeka, iz katerega so odšli demoni; oblečen in zdrave pameti je sedel pri Jezusovih nogah. Zbali so se. Tisti, ki so to videli, so jim pripovedovali, kako je bil rešen ta, ki je bil obseden. (Lk 8,32-36)

¹ Prevedel Mile Klopčič. (Op. prev.)

Prvi del

Prvo poglavje

Namesto uvoda

Nekaj podrobnosti iz biografije nadvse spoštovanega
Stepana Trofimoviča Verhovenskega

I

Ko se lotevam opisa nedavnih in tako nenavadnih dogodkov, ki so se zgodili v našem doslej po ničemer izstopajočem mestu, sem zaradi svojega neznanja prisiljen začeti precej od daleč, in sicer z nekaterimi podrobnostmi iz življenja nadarjenega in nadvse spoštovanega Stepána Trofímoviča Verhovénskega. Te podrobnosti naj bodo samo uvod k moji kroniki, sama zgodba, ki jo nameravam povedati, pa še pride.

Kar naravnost naj povem, da je Stepan Trofimovič med nami ves čas igral neko posebno, da tako rečem, državljansko vlogo in to vlogo strastno ljubil – celo tako zelo, da brez nje, kot se mi zdi, niti ne bi mogel živeti. Pa sploh ne, da bi ga enačil z gledališkim igralcem: bogvaruj, še posebno ker ga sam spoštujem. Vse to bi bilo lahko stvar navade ali, bolje, tega, da ga je že od otroštva ves čas plemenito vleklo k prijetnim sanjarijam o svojem lepem državljan-skem stališču. Zelo rad je imel na primer svoj položaj »preganjanca« in, da tako rečem, »pregnanca«. V obeh besedah je nekakšen klasičen blesk, ki ga je zapeljal enkrat za vselej, ga pozneje postopno povzdigoval v lastnih očeh ter ga nazadnje, po mnogo letih, postavil na zelo visok piedestal, ki je ugajal njegovemu samoljubju. V nekem angleškem satiričnem romanu iz prejšnjega stoletja se je neki Gulliver, potem ko se je vrnil iz dežele Liliputancev, kjer so bili ljudje visoki samo kakšna dva palca, tako navadil samega sebe med

njimi imeti za velikana, da je tudi stopajoč po londonskih ulicah nehote vpil mimoidočim in kočijam, naj se mu umaknejo in pazijo, da jih ne bo pomendral – domišljal si je, da je še zmeraj velikan, oni pa pritlikavci. Zaradi tega so se mu posmehovali in ga zmerjali, grobi kočijaži so velikana celo švrkali z bičem. Toda ali je to pravično? Kaj vse lahko naredi navada? Navada je k skoraj istemu pripeljala tudi Stepana Trofimoviča, samo da v še bolj nedolžni in neškodljivi obliki, če lahko tako rečem, kajti to je bil čudovit človek.

Mislil celo, da so ga proti koncu vsi povsod pozabili, čeprav nikakor ne bi mogli reči, da ga že prej sploh niso poznali. Nobelega dvoma ni, da je tudi on nekaj časa sodil v znamenito plejado slavnih akterjev naše prejšnje generacije, in nekaj časa, resda samo zelo kratko minutko, so mnogi takratni prenašalci njegovo ime izgovarjali malodane v isti sapi kot imena Čaadajeva, Belinskega, Granovskega in Hercna, ki je prav takrat začel delovati v tujini. Toda dejavnost Stepana Trofimoviča se je končala skoraj takoj za tem, ko se je začela – zaradi »vrtinca spletenih okoliščin«, če smem tako reči. In kaj mislite? Pozneje se je izkazalo, da ni bilo nobenega »vrtinca«, celo »okoliščin« ni bilo, vsaj v tem primeru ne. Šele zdaj, te dni, sem na svoje veliko začudenje izvedel, in to popolnoma zanesljivo, da Stepan Trofimovič med nami, v naši guberniji, ni bil v pregnanstvu, kot smo mislili, še več, nikoli ga niso niti nadzorovali. Kakšna moč domišljije! Vse življenje je iskreno verjel, da se ga v nekaterih krogih bojijo, da spremljajo in beležijo vsak njegov korak in da je vsakega od treh gubernatorjev, ki so se v zadnjih dvajsetih letih pri nas zamenjali, že ob prihodu v gubernijo vznemirjala misel nanj, ki so mu jo sugerirali od zgoraj in predvsem ob prevzemu gubernije. Če bi nadvse poštenega Stepana Trofimoviča takrat kdo z neizpodbitnimi dokazi prepričeval, da se nima česa bati, bi bil gotovo užaljen. Hkrati pa je bil to zelo pameten in nadarjen človek, celo učen, čeprav v znanosti ... no, v znanosti ni naredil tako ve-

liko, pravzaprav sploh nič. Ampak pri nas v Rusiji se to z učenimi ljudmi dogaja vsepovsod.

Vrnil se je iz tujine in že tik pred koncem štiridesetih let zablestel kot predavatelj na univerzi. Utegnil je imeti samo nekaj predavanj, če se ne motim, o Arabcih; utegnil je tudi ubraniti sijajno disertacijo o državljanskem in hanzeatskem uveljavljanju nemškega mesteca Hanaua v obdobju med letoma 1413 in 1428, hkrati pa tudi o tistih posebnih in nejasnih razlogih, zaradi katerih se sploh ni uveljavilo. Ta disertacija je spretno in boleče zbadla takratne slovanofile in povzročila, da je med njimi na mah dobil veliko zakletih sovražnikov. Pozneje, že po izgubi katedre, je v napredni mesečni reviji, v kateri so prevajali Dickensa in propagirali George Sandovo, objavil (tako rekoč kot maščevanje in da bi pokazal, koga so izgubili) začetek neke zelo globoke študije – če se ne motim, o razlogih za izjemno nravno plemenitost nekih vitezov v kaj vem kateri dobi ali o nečem takem. Vsekakor je tam izpeljeval neko vzvišeno in nenavadno plemenito misel. Pozneje so pravili, da je bilo nadaljevanje študije po hitrem postopku prepovedano in da je imela napredna revija celo težave, ker je objavila prvo polovico. To je zelo mogoče, kajti takrat je bilo mogoče marsikaj. Ampak v tem primeru je bolj verjetno, da ni bilo ničesar in da se avtorju samemu ni ljubilo dokončati študije. Svoja predavanja o Arabcih je opustil zato, ker je nekdo (očitno eden njegovih nazadnjaških sovražnikov) nekako prestregel pismo nekemu, v katerem so bile razložene neke okoliščine, zaradi katerih je nekdo zahteval od njega nekakšna pojasnila. Ne vem, ali je to res, ampak trdili so tudi, da so takrat v Peterburgu razkrili neko strašno veliko nenaravno in protidržavno društvo, kakšnih trinajst ljudi, ki bi kmalu skoraj do temeljev pretreslo državo. Menda so hoteli prevajati samega Fouriera. Kot nalašč so takrat v Moskvi zasegli tudi pesnitev Stepana Trofimoviča, ki jo je napisal šest let prej v Berlinu, v najzgodnejši mladosti, in ki je v prepisih

romala iz rok v roke med dvema ljubiteljema in nekim študentom. Ta pesnitev leži zdaj tudi v moji miznici; dobil sem jo šele lani v lastnoročnem in čisto svežem prepisu samega Stepana Trofimoviča, z njegovim posvetilom in v čudoviti vezavi iz rdečega safiana. Čeprav je čudna, ne bi mogli reči, da v njej ni poezije in celo nekaj talenta, ampak takrat (v tridesetih letih) so pogosto tako pisali. Zgodbo bi težko obnovil, ker je, resnici na ljubo, sploh ne razumem. To je nekakšna alegorija v lirsko-dramski obliki in spominja na drugi del *Fausta*. Na oder najprej stopi ženski zbor, potem moški zbor, potem nekakšne sile in nazadnje ves zbor duš, ki še niso živele, a si tega zelo želijo. Vsi ti zbori pojejo o nečem zelo nedoločnem, predvsem o nekakšnem prekletstvu, ampak z odtenkom najvišjega humorja. Toda scena se nenadoma spremeni in začne se nekakšen »praznik življenja«, na katerem pojejo celo žuželke, pride želva, ki izreče neke latinske zakramentalne besede, in če se prav spomnim, nekaj zapoje celo neka rudnina, torej neživa snov. Na splošno vsi nepretrgoma pojejo, in če se že pogovarjajo, se nekako nedoločno zmerjajo, ampak spet z odtenkom višjega pomena. Nazadnje se prizorišče spet spremeni in prikaže se divjina, med pečinami tava neki civiliziran mladenič, ki trga in sesa neke trave, na vprašanje vile, zakaj sesa te trave, odgovori, da čuti v sebi višek življenja, išče pozabo in jo najdeva v soku teh trav, da pa je njegova poglavitna želja čim prej izgubiti razum (želja, ki je morda odveč). Potem nenadoma prijaha nepopisno lep mladenič na črnem konju in sledi mu neznanška množica vseh ljudstev. Mladenič je prispodoba za smrt, po kateri hlepijo vsa ljudstva. In naposled, v čisto zadnjem prizoru, se na lepem prikaže babilonski stolp in neki atleti ga končno dogradijo s pesmijo novega upanja, in ko ga zgradijo že čisto do vrha, vladar, recimo Olimpa, smešno zbeži, človeštvo, ki nenadoma spregleda, zasede njegovo mesto ter takoj začne živeti novo življenje z novim razumevanjem stvari. No, in prav ta pesnitev se jim je takrat zdelo

nevarna. Lani sem Stepanu Trofimoviču predlagal, da bi jo objavili, ker je za naš čas popolnoma nedolžna, a je moj predlog z opazno nejevoljo zavrnil. Mnenje o popolni nedolžnosti mu ni bilo vseh in temu pripisujem celo ohladitev v odnosu do mene, ki je trajala cela dva meseca. In kaj mislite? Na lepem, skoraj ob istem času, ko sem predlagal, da bi njegovo pesnitev objavili tukaj, so jo objavili *tam*, torej v tujini, v neki revolucionarni antologiji, in to popolnoma brez vednosti Stepana Trofimoviča. Najprej se je ustrašil, pohitel h gubernatorju in napisal nadvse plemenito opravičilno pismo v Peterburg, dvakrat mi ga je prebral, a ga ni odposlal, ker ni vedel, na koga naj ga naslovi. Skratka, vznemirjal se je ves mesec, ampak prepričan sem, da je bil v skrivnih pregibih svojega srca izjemno počaščen. Z izvodom antologije, ki so mu ga poslali, je malodane spal, podnevi ga je skrival pod žimnico in celo ni dovoljeval služabnici, da bi mu zamenjala posteljnino, in čeprav je vsak dan od nekod pričakoval kaj vem kakšen telegram, nas je gledal zviška. Dobil ni nobenega telegrama. Takrat se je pobotal tudi z mano, kar priča o izjemni dobroti njegovega tihega in nezamerljivega srca.

II

Saj ne trdim, da sploh ni nasrkal; samo dodobra sem se prepričal, da bi lahko o svojih Arabcih še naprej predaval, kolikor bi hotel, če bi samo to in ono pojasnil. Ampak takrat je bil preveč ambiciozen in se je želel s posebno naglico enkrat za vselej prepričati, da mu je »vrtinec okoliščin« dokončno uničil kariero. Če povem vso resnico, je bil pravi razlog za spremembo kariere to, da mu je Varvára Petróvna Stavrógina, zelo premožna žena generalporočnika, ponovno zelo tankočutno predlagala, da kot višji učitelj in prijatelj prevzame vzgojo in ves umski razvoj njenega edinega sina, za sijajno plačilo,

seveda. To mu je prvokrat predlagala že v Berlinu, in sicer prav takrat, ko je prvič ovdovel. Njegova prva žena je bila neka lahkomiselna gospodična iz naše gubernije, s katero se je poročil v svoji najzgodnejši in še nerazsodni mladosti, in kot se zdi, se je s to sicer privlačno žensko pošteno natrpel – ni imel namreč sredstev, da bi jo vzdrževal, pa tudi iz drugih, že bolj kočljivih razlogov. Umrla je v Parizu, potem ko sta že tri leta živela ločeno, in mu zapustila petletnega sina, »plod prve, radostne in še ne pomračene ljubezni«, kot se je nekoč vpričo mene iztrgalo potrtemu Stepanu Trofimoviču. Malčka so takoj poslali v Rusijo, kjer so ga v nekem zakotju ves čas vzgajale neke daljne tete. Stepan Trofimovič je takrat predlog Varvare Petrovne odklonil in se kmalu, v manj kot letu dni, spet poročil z neko redkobesedno Nemko iz Berlina, in kar je najpomembnejše, čisto brez potrebe. Ampak poleg tega je imel tudi druge razloge, da se je odrekel mestu vzgojitelja: mamila ga je slava nekega nepozabnega profesorja, o katerem je bilo takrat veliko slišati, in tudi on je poletel na katedro, na katero se je pripravljaj, da bi preizkusil svoja orlovska krila. In ko si je krila ožgal, se je seveda spomnil ponudbe, ki ga je že prej mikala. Ko mu je nenadoma umrla še druga žena, ki ni preživela z njim niti eno leto, se je vse dokončno uredilo. Naj povem naravnost: vse se je odločilo zaradi ognjevitega sočutja in dragocenega, tako rekoč klasičnega prijateljstva, ki ga je do njega čutila Varvara Petrovna, če se je sploh mogoče o prijateljstvu tako izraziti. Vrgel se je v objem tega prijateljstva in stvar je trajala več kot dvajset let. Uporabil sem izraz »vrgel se je v objem«, ampak bogvaruj, da bi kdo pomislil kaj nepotrebne in prazne; te objeme je treba razumeti samo v najvišjem nraavnem pomenu. Najtanjša in najtankočutnejša vez je za vekomaj združila ti dve tako sijajni bitji.

Delo vzgojitelja je Stepan Trofimovič sprejel tudi zato, ker je bilo posestevce, ki mu je ostalo po prvi ženi in je bilo zelo majhno, čisto

blizu Skvorešnikov, imenitnega primestnega posestva Stavroginov v naši guberniji. Poleg tega bi se lahko v kabinetni tišini kadarkoli posvetil znanosti, ne da bi ga motili številni univerzitetni opravki, in obogatil domače slovstvo z globokoumnimi študijami. Teh ni napisal, je pa zato ves preostanek življenja, več kot dvajset let, stal kot »živ opomin« domovini, kot se je izrazil ljudski pesnik:

Kakor živi opomini
nazadnjaški domovini
ste ponosni liberalci
stali, idealov talci.

Oseba, o kateri se je tako izrazil ljudski pesnik, je morda imela pravico, da bi vse življenje tako pozirala, če bi hotela, naj je to še tako dolgočasno. Naš Stepan Trofimovič je bil, resnici na ljubo, v primerjavi s podobnimi osebami samo posnemovalec, pa tudi hitro se je utrudil stati in je pogosto ležal na boku. Ampak nič zato: tudi v ležečem položaju je ostal živ opomin, to je treba priznati, še posebno ker je bilo za gubernijo tudi to dovolj. Ko bi ga vi videli v našem klubu, kadar je sedel h kartam. Ves njegov videz je govoril: »Karte! K vam sedam, da bi igral vist! Je to združljivo? Kdo bo za to odgovarjal? Kdo mi je uničil kariero in jo spremenil v vist? Eh, Rusija, s tabo je konec!« – In strumno je tlesknil z adutom.

Bodimo pošteni, strašno rad je kvartal in se zato, sploh v zadnjem času, večkrat neprijetno sprl z Varvaro Petrovno, še posebno ker je ves čas izgubljal. Ampak o tem pozneje. Naj samo povem, da je bil to celo tankovesten človek (no, včasih), zato je bil pogosto žalosten. Med vsem dvajsetletnim prijateljstvom z Varvaro Petrovno se ga je trikrat, štirikrat na leto redno polaščala »državljanska žalost«, kot smo temu rekli, torej enostavno potrto, ampak ta besedica je bila vseh nadvse spoštovani Varvari Petrovni. Pozneje ga je poleg

državlanske žalosti začel prevzemati tudi šampanjec, toda budna Varvara Petrovna ga je vse življenje varovala pred vsemi trivialnimi nagnjenji. Sicer pa je potreboval varuško, kajti včasih je postal zelo čuden: med najbolj vzvišeno žalostjo se je začel smejati na karseda ljudski način. Včasih je celo o samem sebi govoril s humorjem. Ampak Varvara Petrovna se ni ničesar tako bala kot humorja. To je bila ženska klasik, ženska mecenka, ki je vse delala samo z ozirom na višje nagibe. Dvajsetletni vpliv te plemenite dame na njenega ubogega prijatelja je bil velikanski. O njej bi bilo treba spregovoriti posebej in to bom tudi naredil.

III

Nekatera prijateljstva so čudna: prijatelja bi najraje pojedla drug drugega, vse življenje tako živita, a ne moreta narazen. Še več, ločiti se sploh ne smeta: prijatelj, ki bi ga nekaj tako pičilo, da bi pretrgal zvezo, bi prvi zbolel in morda umrl, če bi se to zgodilo. Zanesljivo vem, da je Stepan Trofimovič nekajkrat, včasih po karseda intimnih izlivih iz oči v oči z Varvaro Petrovno, po njenem odhodu mahoma skočil z divana in začel s pestmi razbijati po steni.

In tega ne govorim v prenesenem pomenu – šlo je celo tako daleč, da je nekoč odbil od stene štukaturo. Morda me bo kdo vprašal: kako sem lahko izvedel tako podrobnost? Kaj pa, če sem bil sam priča? Kaj, če mi je sam Stepan Trofimovič večkrat ihtel na rami ter mi v živih barvah slikal vse svoje skrivnosti? (In kaj vse je pri tem govoril!) Ampak pogledjte, kaj se je skoraj zmeraj zgodilo po tem ihtenju: že naslednji dan je bil pripravljen križati samega sebe zaradi nehvaležnosti; v naglici me je klical k sebi ali pa je sam pritekkel k meni edinole zato, da bi mi povedal, da je Varvara Petrovna »angel časti in rahločutnosti«, on pa »njeno živo nasprotje«. Toda ni samo

tekal k meni, ampak je vse to večkrat opisoval tudi njej sami v nadvse leporečnih pismih ter ji priznaval, s polnim podpisom, da je komaj včeraj nekomu tretjemu pripovedoval, da ga vzdržuje iz samoljubja in da zavida njegovi učenosti in talentu; da ga sovraži in se samo boji svoje sovraštvo pokazati javno, ker bi jo lahko zapustil in s tem škodil njenemu literarnemu ugledu; da se zaradi tega zaničuje in da je sklenil umreti nasilne smrti, od nje pa pričakuje zadnjo besedo, ki bo vse rešila, in tako naprej in naprej v tem duhu. Lahko si torej predstavljate, do kakšne histerije so se včasih stopnjevali živčni izbruhi tega najnedolžnejšega otroka med vsemi petdesetletniki! Sam sem nekoč bral eno takih pisem po nekem njunem prepirju, ki se je vnel zaradi malenkosti, a bil zelo strupen. Zgrozil sem se in ga prosil, naj ne pošlje pisma.

»Ne morem ... bolj pošteno ... dolžnost ... umrl bom, če ji ne bom priznal vsega, vsega!« je odgovoril malodane v vročici in pismo vseeno poslal.

Razlikovala sta se prav po tem, da Varvara Petrovna nikoli ne bi poslala takega pisma. Drži, da je rad pisal do samopozabe, pisal ji je, tudi ko sta živela v isti hiši, ob histeričnem napadu celo dvakrat na dan. Zanesljivo vem, da je ona ta pisma zmeraj zelo pozorno prebrala, celo kadar je dobivala po dve na dan, ter jih označena in razvrščena hranila v posebni skrinjici; poleg tega jih je zlagala v svoje srce. Potem ko je svojega prijatelja ves dan pustila brez odgovora, se je srečala z njim, kot da se ne bi včeraj zgodilo nič posebnega. Po malem ga je tako izurila, da si niti sam ni upal omeniti včerajšnjega dogodka, ampak ji je samo nekaj časa pogledoval v oči. Ampak ona ni ničesar pozabila, on pa je včasih pozabil še prehitro in se, opogumljen zaradi njene mirnosti, pogosto še isti dan smejal in bril norce ob šampanjcu, če so prišli prijatelji. Kako strupeno ga je morala gledati v takih trenutkih, on pa ni opazil ničesar! Šele čez teden, mesec ali celo pol leta se je v kakšnem posebnem trenutku nehote

spomnil kakšnega izraza iz takega pisma, potem pa tudi celotnega pisma z vsemi okoliščinami, in zagorel od sramu ter se včasih zaradi tega tako mučil, da je dobil napad kolerine. Ti posebni napadi, ki so spominjali na kolerino, so bili v nekaterih primerih navadno sproščanje njegovih živčnih pretresov in so bili po svoje zanimiva posebnost njegovega organizma.

Resnično, Varvara Petrovna ga je gotovo dokaj pogosto sovražila, ampak on samo nečesa v njej ni opazil čisto do zadnjega, tega, da je naposled postal zanjo sin, njena stvaritev, lahko bi celo rekli njen izum, da je postal meso njenega mesa ter da ga sploh ni imela pri sebi in vzdrževala iz »zavisti do njegovega talenta«. In kako so jo morale take domneve žaliti! V njej se je skrivala nekakšna neznosna ljubezen do njega, nekakšna mešanica stalnega sovraštva, ljubosumnja in zaničevanja. Varovala ga je pred vsakim zrncom prahu, ujkala ga je dvaindvajset let in cele noči ne bi spala od zaskrbljenosti, če bi bil ogrožen njegov ugled pesnika, učenjaka in javnega delavca. Izmisllila si ga je in sama prva začela verjeti v svojo izmišljijo. Bil je njena sanjarija ... Ampak zato je od njega zahtevala res veliko, včasih celo suženjstvo. Bila je strašansko zamerljiva. Mimogrede naj povem dve anekdoti.

IV

Nekoč, že ob prvih govoricah o osvoboditvi kmetov, ko je na lepem vsa Rusija začela slaviti in se pripravljati, da se prerodi, se je pri Varvari Petrovni spotoma oglasil neki peterburški baron, človek, ki je imel zelo visoke zveze in bil zelo blizu oblasti. Varvara Petrovna je take obiske izjemno cenila, kajti po moževi smrti so njene zveze v višji družbi vse bolj slabele ter se nazadnje popolnoma pretrgale. Baron je presedel pri njej uro in pil čaj. Bilo ni nikogar

drugega razen Stepana Trofimoviča, ki ga je Varvara Petrovna vendarle povabila in pokazala. Baron je o njem celo že nekaj slišal ali pa se je naredil, da je slišal, toda pri čaju se zanj ni dosti menil. Stepan Trofimovič se seveda ni mogel osmešiti, pa tudi sicer je bil karseda uglajen. Čeprav menda ni bil visokega rodu, se je napletlo tako, da so ga že od malega vzgajali v neki imenitni hiši v Moskvi, torej spodobno; francosko je govoril kot Parižan. Baron bi moral tako že na prvi pogled sprevideti, s kakšnimi ljudmi se obdaja Varvara Petrovna, četudi v gubernijski osami. Ampak obrnilo se je drugače. Ko je baron potrdil, da so prve govorice o veliki reformi, ki so se malo prej razširile, popolnoma zanesljive, Stepan Trofimovič nenadoma ni zdržal in je vzkliknil *hura!* ter celo z roko naredil nekakšno kretnjo, ki je izražala navdušenje. Vzkliknil je tiho in celo z okusom, morda je bilo navdušenje celo zaigrano, kretnjo pa je pol ure pred čajem nalašč naštudiral pred ogledalom, ampak nekaj se mu je moralo ponesrečiti – baron si je namreč dovolil, da se je malce nasmehnil, čeprav je takoj zelo vljudno dodal stavek o vsesplošni in upravičeni ganjenosti ruskih src spričo velikega dogodka. Kmalu zatem se je odpravil, pri tem pa ni pozabil pomoliti dveh prstov tudi Stepanu Trofimoviču. Ko se je Varvara Petrovna vrnila v sprejemnico, je najprej kakšne tri minute molčala in se delala, kot da nekaj išče na mizi, potem se je nenadoma obrnila k Stepanu Trofimoviču in vsa bleda z bliskajočimi se očmi šepetaje iztisnila skoz zobe:

»Tega vam ne bom nikoli odpustila!«

Naslednji dan se je srečala s svojim prijateljem, kot da se ne bi zgodilo nič, in ni tega dogodka nikoli omenjala. Toda trinajst let pozneje je v nekem tragičnem trenutku to reč pogrela in mu jo vrgla v obraz, pri tem pa je prebledela natanko tako kot pred trinajstimi leti, ko mu jo je očitala prvič. Samo dvakrat v življenju mu je rekla: »Tega vam ne bom nikoli odpustila!« Pripetljaj z baronom je bil

že drugi, a tudi prvi je tako značilen in, kot se zdi, pomemben za usodo Stepana Trofimoviča, da ga moram omeniti.

To je bilo leta petinpetdeset, spomladi, v maju, in sicer za tem, ko je v Skvorešnike prišla novica o smrti generalporočnika Stavrogina, lahkomiselnega starca, ki je na poti na Krim, kamor je bil napoten v redno vojsko, umrl zaradi težav z želodcem. Varvara Petrovna je odovela in hodila vsa v črnem. Drži pa, da ni mogla zelo hudo žalovati, kajti zaradi nezdružljivosti značajev sta z možem zadnja štiri leta živela popolnoma ločeno in mu je izplačevala preživnino. (Generalporočnik je imel samo sto petdeset duš in plačo, pa še aristokratsko poreklo in zveze; vse bogastvo in Skvorešniki so bili last Varvare Petrovne, edine hčere zelo bogatega zakupnika.) Ampak nepričakovana novica jo je vseeno pretresla, zato se je umaknila v popolno samoto. Stepan Trofimovič je bil seveda ves čas ob njej.

Maj je bil ves v razcvetu in večeri so bili čudoviti. Zacvetela je čremsa. Prijateljta sta se vsak večer srečevala na vrtu in do noči sedela v paviljonu, izpovedujoč drug drugemu svoja čustva in misli. To so bile pesniške minute. Varvara Petrovna je pod vtisom spremembe v svoji usodi govorila več kot ponavadi. Videti je bilo, kot da bi se privijala k srcu svojega prijatelja, in to je trajalo nekaj večerov. Stepana Trofimoviča je nenadoma prešinila čudna misel: Kaj, če neutolažljiva vdova računa nanj in pričakuje, da jo bo konec žalnega leta prosil za roko? Ta misel je bila cinična, ampak vzvišenost nravi človeka včasih celo spodbuja k ciničnim mislim, že samo zaradi večstranske razvitosti. Postal je bolj pozoren in sklenil, da bi to lahko držalo. Zamislil se je: »Premoženje je res velikansko, ampak ...« Resnično, Varvaro Petrovno bi težko označili za lepotico: to je bila visoka, rumena, koščena ženska s predolgim obrazom, ki je nekoliko spominjal na konjskega. Stepan Trofimovič se je vse bolj obotavljjal, mučili so ga dvomi, zaradi neodločnosti je dvakrat celo pojokal (jokal je dokaj pogosto). Zvečer, torej v pavi-

ljonu, se mu je na obrazu nehote začelo izražati nekaj muhastega in posmehljivega, nekaj spogledljivega in hkrati vzvišenega. Do tega pride nehote, samodejno in je celo toliko bolj opazno, kolikor bolj je človek plemenit. Samo Bog ve, kaj je bilo v resnici, ampak po vsej verjetnosti se v srcu Varvare Petrovne ni začelo nič takega, kar bi lahko popolnoma upravičilo sume Stepana Trofimoviča. Poleg tega pa svojega priimka Stavroginov ne bi zamenjala za njegovega, naj je bil še tako imeniten. Morda je šlo pri njej samo za žensko igro, za izraz nezavedne ženske potrebe, ki je pri nekaterih izjemnih ženskah tako naravna. Sicer pa tega ne zagotavljam: globina ženskega srca je celo danes uganka! Ampak naj nadaljujem.

Domnevam, da je kmalu uganila, kaj pomeni čuden izraz na prijateljevem obrazu; bila je tankočutna in pozorna, on pa včasih preveč nedolžen. Toda večeri so potekali po starem in pogovori so bili enako pesniški in zanimivi. Nekoč, ko se je že stemnilo, sta se po zelo živahnem in pesniškem pogovoru prijateljsko poslovila ter si pred verando hiše, v kateri je stanoval Stepan Trofimovič, vroče stisnila roko. Vsako poletje se je iz velikanske gosposke hiše v Skvorešnikih preselil v to hišico, ki je stala skoraj na vrtu. Takoj ko je vstopil, je zaskrbljen in zamišljen izvlekel cigaro ter se ustavil, ne da bi jo prižgal. Utrujen je nepremično stal pred odprtim oknom ter se zaziral v puhaste bele oblačke, ki so drseli ob jasni luni, ko je nenadoma zaslišal lahen šum. Obrnil se je. Pred njim je spet stala Varvara Petrovna, od katere se je poslovil pred komaj štirimi minutami. Rumeni obraz ji je skoraj pomodrel in stisnjene ustnice so ji v koticčkih podrhtevale. Kakšnih deset sekund mu je molče gledala v oči, s trdim, neizprosnim pogledom, in nenadoma hitro zašepetala:

»Tega vam ne bom nikoli odpustila!«

Ko mi je Stepan Trofimovič deset let pozneje šepetaje pripovedoval to žalostno zgodbo, potem ko je najprej zaprl vrata, mi je prisegal, da je takrat tako odrevenel, da ni videl in slišal, kako je

Varvara Petrovna izginila. Ker mu pozneje nikoli ni niti namignila na ta pripetljaj in se je vse nadaljevalo, kot da se ne bi zgodilo nič, se je zmeraj nagibal k misli, da je bil vse to samo privid pred boleznijo, še posebno ker je tisto noč tudi v resnici zbolel in bil bolan kar dva tedna, zaradi česar so se, mimogrede, tudi končala srečanja v paviljonu.

Toda ne glede na sanjarije o prividu je vse življenje vsak dan čakal na nadaljevanje in tako rekoč razplet tega dogodka. Ni verjel, da se je kar tako vse končalo. In če to drži, je moral včasih zelo čudno pogledovati svojo prijateljico.

V

Sama je zasnovala celo obleko, ki jo je potem nosil vse življenje. Obleka je bila elegantna in značilna: črn suknjič z dolgimi škrici, zapet skoraj do vrha in gizdalinsko ukrojen po meri; mehek klobuk (poleti slamnik) s širokimi krajci; bela kravata iz batista z velikim vozlom in visečima koncema; palica s srebrnim glavičem in lasje do ramen. Imel je temno rjave lase, ki so začeli šele v zadnjem času malce siveti. Brke in brado si je bril. V mladosti je bil menda izjemno lep. Po mojem je bil tudi v starosti zelo impozanten. Sicer pa, je triinpetdeset let že starost? Ampak ker je želel narediti vtis, se ni trudil, da bi bil videti mlajši, in se je celo postavljaj s solidnostjo svojih let – v svoji obleki, visok, suhljat in z lasmi do ramen, je spominjal na patriarha ali, bolje, na portret pesnika Kúkolnika, ki so ga v tridesetih letih litografirali za neko publikacijo. Nanj je še posebno spominjal, kadar je poleti sedel na vrtni klopci pod grmom cvetočega španskega bezga, se z obema rokama opiral ob palico in se z odprto knjigo ob sebi pesniško zamislil nad sončnim zahodom. Glede knjig naj povem, da je začel proti koncu opuščati branje. Ampak to

je bilo že čisto na koncu. Številne časopise in revije, na katere je bila naročena Varvara Petrovna, je bral redno. Tudi za dosežke ruske literature se je stalno zanimal, a pri tem ves čas ohranjal svoje dostojanstvo. Nekoč se je razvnel za preučevanje sodobne notranje in zunanje politike, a je kmalu odmahnil in to opustil. Dogajalo se je tudi, da je vzel s sabo na vrt Tocquevilla, v žepu pa je imel skritega Paula de Kocka. Ampak to so malenkosti.

Mimogrede naj spregovorim še o portretu Kukolnika: Varvara Petrovna je to sliko prvič videla še kot deklica v plemiškem penzionatu v Moskvi. V portret se je takoj zaljubila, kot se pogosto dogaja dekletom v penzionatih, ki se zaljubljujejo v kogarkoli, tudi v svoje učitelje, največkrat v učitelje lepopisa in risanja. Toda zanimive pri tem niso dekletove lastnosti, ampak to, da je Varvara Petrovna še pri petdesetih to sliko hranila med svojimi najbolj intimnimi dragocenostmi, in prav to je bil morda razlog, da je za Stepana Trofimoviča zasnovala obleko, ki je bila nekoliko podobna obleki na sliki. Ampak tudi to je seveda malenkost.

Prva leta, ali natančneje, prvo polovico bivanja pri Varvari Petrovni, je Stepan Trofimovič še zmeraj razmišljal o nekem literarnem delu in se vsak dan resno pripravljal, da bi ga začel pisati. Ampak v drugi polovici je na to najbrž pozabil. Vse pogosteje nam je govoril: »Kot se zdi, sem pripravljen za delo, gradivo je zbrano, a mi nikakor ne steče! Ne morem se spraviti k pisanju!« Potrto je povetil glavo. Nobenega dvoma ni, da bi ga moralo prav to v naših očeh še bolj povzdigniti, kot mučenika za znanost, ampak sam si je želel nečesa drugega. »Pozabili so me, nikomur nisem potreben!« se mu je večkrat iztrgalo. Ta povečana potrto se ga je še posebno pollaščala čisto proti koncu petdesetih let. Varvara Petrovna je nazadnje sprevidela, da je stvar resna. Poleg tega ni mogla prenesti misli, da je njen prijatelj pozabljen in nepotreben. Da bi ga razvedrila in mu hkrati obnovila slavo, ga je odpeljala v Moskvo, kjer je poznala

nekaj uglednih literatov in učenjakov. Ampak izkazalo se je, da tudi Moskva ne zadostuje.

Takrat je bil poseben čas – začelo se je nekaj novega, kar sploh ni bilo podobno prejšnji tišini, in nekaj zelo čudnega. In to je bilo mogoče čutiti povsod, celo v Skvorešnikih. Prihajale so različne govorice. Dejstva so bila na splošno bolj ali manj znana, toda bilo je očitno, da so dejstva spremljale tudi neke ideje, in kar je poglavitno, v izjemno velikem številu. In prav to je ljudi begalo: nikakor se niso mogli prilagoditi in natančno izvedeti, kaj pravzaprav pomenijo te ideje. Varvara Petrovna je zaradi svoje ženske narave po vsej sili želela v njih videti neko skrivnost. Tudi sama je začela brati časopise in revije, prepovedane tuje publikacije in celo razglase, ki so se začeli takrat širiti (vse to je dobivala), a se ji je samo zvrtilo v glavi. Začela je pisati pisma: odgovarjali so ji malo in vse bolj nerazumljivo. Stepana Trofimoviča je slovesno povabila, naj ji enkrat za vselej razloži »vse te ideje«, ampak z njegovo razlago je bila zelo nezadovoljna. Stepan Trofimovič je na vsesplošno gibanje gledal zelo zviška in pogovor zmeraj speljal na to, da so ga pozabili in da ga nihče ne potrebuje. Toda nazadnje so se spomnili tudi njega, najprej v tujem tisku kot pregnanega trpina, takoj zatem pa še v Peterburgu kot nekdanje zvezde v znanem ozvezdju; kdo ve zakaj so ga primerjali celo z Radiščevom. Potem je nekdo objavil novico, da je umrl, in obljubil napisati nekrolog. Stepan Trofimovič je v hipu vstal od mrtvih in se zelo izprsil. Vsa vzvišenost njegovega pogleda na sodobnike je v hipu izpuhtela in v njem je zagorela želja, da bi se pridružil gibanju in pokazal svoje moči. Varvara Petrovna je takoj spet začela v vse verjeti in se strašno vznemirila. Sklenjeno je bilo, da se bosta brez najmanjšega odlašanja odpravila v Peterburg, da bi o vsem poizvedela, se osebno poglobila in se, če je mogoče, vsa brez ostanka posvetila novi dejavnosti. Med drugim je razglasila, da je pripravljena ustanoviti svojo revijo in ji posvetiti življenje. Ko je

Stepan Trofimovič videl, da je šlo celo tako daleč, je postal še bolj ošaben, med potjo je začel na Varvaro Petrovno gledati že skoraj pokroviteljsko, ona pa si je to takoj zapisala v srce. Sicer pa je imela še neki drug zelo pomemben razlog za potovanje: obnovitev zvez v višji družbi. Kolikor je bilo mogoče, je morala družbo spomniti nase ali pa to vsaj poskusiti. Uradni razlog za potovanje je bilo srečanje s sinom edincem, ki je takrat končeval šolanje v peterburškem liceju.

VI

Odpotovala sta in v Peterburgu preživela skoraj vso zimsko sezono. Toda pred velikim postom se je vse razpočilo kot milni mehurček. Sanje so se razblinile, zmeda pa se ni razjasnila, ampak je postala še bolj neprijetna. Prvič, zvez v višji družbi se skoraj ni posrečilo obnoviti, kvečjemu v mikroskopski obliki in s ponižujočim natezanjem. Užaljena Varvara Petrovna se je že vsa vrgla v »nove ideje« in začela pri sebi prirejati večere. Povabila je literate in k njej so jih takoj pripeljali celo trumo. Potem so prihajali tudi kar sami, brez povabila, eden je pripeljal drugega. Še nikoli ni videla takih literatov. Bili so neznansko samoljubni, in to popolnoma odkrito, kot da bi taki tudi morali biti. Nekateri (čepprav še zdaleč ne vsi) so prihajali celo pijani in so se držali tako, kot da bi v tem videli posebno, šele včeraj odkrito lepoto. Vsi so bili na nekaj strašno ponosni. Na vseh obrazih je bilo napisano, da so šele zdaj odkrili neko izjemno pomembno skrivnost. Zmerjali so se in si to šteli v čast. Dokaj težko je bilo ugotoviti, kaj natančno so napisali, ampak tukaj so bili kritiki, romanopisci, dramaturgi, satiriki in razkrinkovalci. Stepan Trofimovič se je prerinil celo v njihov najvišji krog, tja, od koder so vodili gibanje. Do voditeljev je bilo neverjetno visoko, ampak oni so ga rade volje sprejeli, čepprav seveda nihče od njih ni vedel in

slišal o njem nič drugega, kot da »predstavlja idejo«. Toliko se je vrtel okrog njih, da je tudi njih, ne glede na ves njihov olimpizem, dvakrat povabil v salon Varvare Petrovne. Bili so zelo resni in vljudni, držali so se dobro, in kot je bilo videti, so se jih preostali bali, ampak bilo je očitno, da nimajo časa. Prišli so tudi dva, trije znameniti literati, ki so bili takrat po naključju v Peterburgu in s katerimi je Varvara Petrovna že dolgo vzdrževala nadvse pretanjene odnose. Toda na njeno začudenje so bili ti resnični in že nedvomni znameniteži tiho kot miške, nekateri od njih pa so se preprosto lepili na vse te nove pritepence in se jim sramotno prilizovali. Stepan Trofimovič je imel najprej srečo – pograbili so ga in ga začeli kazati na javnih literarnih nastopih. Ko je prvič stopil na oder na nekem javnem literarnem branju kot eden od nastopajočih, se je razleglo divje ploskanje, ki ni premolknilo kakšnih pet minut. Devet let pozneje se je tega spominjal s solzami – ampak bolj zaradi svoje umetniške narave kot pa iz hvaležnosti. »Prisegam vam in grem stavit,« mi je sam govoril (ampak samo meni in kot skrivnost), »da med vsem tem občinstvom nihče ni vedel o meni čisto nič.« Sijajno priznanje: se pravi, da je bil vseeno dokaj pameten, če je lahko že takrat, na odru, tako jasno razumel svoj položaj, ne glede na vso svojo prevzetost; in hkrati to pomeni, da ni bil preveč pameten, če se celo devet let pozneje ni mogel tega spominjati brez občutka užaljenosti. Nagovorili so ga, naj se podpiše pod dvema ali tremi protestnimi pismi (še sam ni vedel, proti čemu), in se je podpisal. Tudi Varvaro Petrovno so nagovorili, da se je podpisala pod nekakšnim »nedopustnim dejanjem«, in res se je podpisala. Večini teh novih ljudi, ki so obiskovali Varvaro Petrovno, se je kdo ve zakaj zdelo, da morajo nanjo gledati z zaničevanjem in neprikritim posmehom. Stepan Trofimovič mi je pozneje v svojih bridkih trenutkih namigoval, da mu je prav takrat začela zavidati. Ona je seveda razumela, da se ne bi smela družiti s temi ljudmi, a jih je vseeno pohlepno sprejemala,

z vso histerično žensko nestrpnostjo, in kar je najpomembnejše, ves čas je na nekaj čakala. Na večerih je govorila malo, čeprav bi lahko govorila – bolj je poslušala. Pogovarjali so se o odpravi cenzure in črke jer, o zamenjavi ruskih črk z latiničnimi, o včerajšnjem izgonu tega in tega, o nekem škandalu v Pasaži, o koristnosti razpada Rusije po narodih v svobodno federacijo, o odpravi vojske in mornarice, o obnovi Poljske do Dnepra, o kmečki reformi in razglasih, o odpravi dedovanja, družine, otrok in duhovnikov, o ženskih pravicah, o hiši Krajevskega, ki je nihče nikoli ni mogel oprostiti gospodu Krajevskemu, in tako naprej in naprej. Bilo je jasno, da je v tej godlji novih ljudi veliko sleparjev, a med njimi je bilo gotovo tudi veliko poštenih in celo zelo privlačnih ljudi, in to ne glede na nekatere vsekakor presenetljive odtenke. Poštene je bilo veliko težje razumeti kot nepoštene in neotesane, vendar ni bilo jasno, kdo ima koga v pesteh. Ko je Varvara Petrovna razglasila, da bi rada izdajala revijo, je k njej pridrlo še več ljudi, a takoj so ji začeli metati v obraz očitke, da je kapitalistka in da izkorišča tuje delo. Nesramnost obtožb se je lahko merila samo z njihovo nepričakovanostjo. Ostareli general Ivan Ivanovič Drozdóv, nekdanji prijatelj in sodelavec pokojnega generala Stavrogina, zelo častivreden mož (ampak po svoje), ki ga tukaj vsi poznamo, karseda prepirljiv in razdražljiv, ki je strašno veliko jedel in se strašno bal ateizma, je začel na enem od večerov Varvare Petrovne polemizirati z nekim znamenitim mladeničem. Tamu je takoj rekel: »Torej ste general, če tako govorite.« – V tem smislu, da hujše zmerljivke, kot je general, sploh ne pozna. Ivan Ivanovič je strašno vzrojil: »Ja, gospod, general sem, generalporočnik, in služil sem svojemu carju, ti, dragi moj, pa si paglavec in brezbožnik!« Zgodil se je nezaslišan škandal. Naslednji dan je bil dogodek osvetljen v tisku in začeli so zbirati podpise za kolektivno pismo proti »nesramnemu dejanju« Varvare Petrovne, ki ni želela takoj nagnati generala. V ilustrirani reviji je bila objavljena karikatura,

na kateri so bili skupaj posmehljivo upodobljeni Varvara Petrovna, general in Stepan Trofimovič kot trije nazadnjaški prijatelji. Sliki so bili pridani tudi verzi, ki jih je ljudski pesnik napisal prav za to priložnost. Dovolil si bom opazko, da ima res marsikdo s činom generala navado smešno govoriti »služil sem svojemu carju«, kot da ne bi imel istega carja kot mi, navadni carjevi podložniki, ampak posebnega, svojega.

Da bi ostala v Peterburgu, je bilo seveda nemogoče, še posebno ker je tudi Stepan Trofimovič doživel dokončen *fiasco*. Nekoč ni strpel in je začel braniti pravice umetnosti, a so se mu samo še bolj smejali. Na svojem zadnjem nastopu je želel narediti učinek z lepim govorom na družbeno temo – domišljjal si je, da se bo dotaknil src, in je računal na spoštovanje svojega »pregnanstva«. Brezpogojno se je strinjal, da je beseda »domovina« nekoristna in smešna; strinjal se je tudi z mislijo o škodljivosti religije, toda glasno in odločno je izjavil, da so škornji nižje od Puškina, in to celo zelo. Neusmiljeno so ga izžvižgali, tako da se je kar tam razjokal – pred vsemi, ne da bi stopil z odra. Varvara Petrovna ga je pripeljala domov komaj živega. »*On m'a traité comme un vieux bonnet de coton!*«¹ je nesmiselno blebetal. Vso noč mu je stregla, mu dajala kaplje iz lavorikaste češnje in mu do zore ponavljala: »Še ste koristni, še se boste pokazali, cenili vas bodo ... drugod.«

Naslednji dan navsezgodaj je prišlo k Varvari Petrovni pet literatov, med katerimi so bili trije popolnoma neznani in jih še nikoli ni videla. S strogim izrazom so ji razglasili, da so preučili zadevo njene revije in ji prišli povedat, kako so se odločili. Varvara Petrovna zagotovo ni nikoli nikomur naročila, naj preuči in odloči karkoli o njeni reviji. V skladu z odločitvijo naj bi Varvara Petrovna revijo, potem ko jo bo ustanovila, takoj prepustila njim, skupaj s kapita-

1 Z mano so ravnali kot s staro cunjjo. (Fr.)

lom in pravicami do svobodnega združevanja, sama pa naj odide v Skvorešnike in naj ne pozabi vzeti s sabo Stepana Trofimoviča, »ki je zastarel«. Iz rahločutnosti so ji bili pripravljene priznati lastniške pravice in ji vsako leto pošiljati šestino čistega dobička. Najbolj ganljivo je bilo, da od teh petih ljudi štirje gotovo niso imeli nobenega koristljivega cilja, ampak jim je šlo samo za »skupno stvar«.

»Odpotovala sva napol nora,« je pripovedoval Stepan Trofimovič. »Ničesar nisem mogel razumeti, spomnim se, da sem samo bebljal ob drdranju koles:

Vek in Vek in Lev Kambek,
Lev Kambek in Vek in Vek ...

in vrag ve, kaj še vse, in tako vse do Moskve. Šele v Moskvi sem prišel k sebi: kot da bi lahko v njej tudi v resnici našel kaj drugega. O, prijatelji,« nam je včasih vzkliknil v navdihu, »niti zamisliti si ne morete, kakšna žalost in jeza ti prevzameta vso dušo, kadar veliko idejo, ki jo sam že dolgo in sveto spoštuješ, poprimejo neuki ljudje in jo zvlečejo k prav takim bedakom, kakršni so sami, na cesto, in potem jo nenadoma srečate že na sejmu, neprepoznavno, v blatu, postavljeno bedasto, postrani, brez sorazmerja in harmonije, kot igračko v rokah neumnih otrok! Ne! V našem času je bilo drugače in mi se nismo gnali za tem. Ne, ne, sploh ne za tem. Ničesar ne prepoznam ... Spet bo prišel naš čas in postavil na trdna tla vse, kar se zdaj maje. Kaj bi sicer nastalo iz tega?«

VII

Varvara Petrovna je takoj po vrnitvi iz Peterburga svojega prijatelja poslala v tujino, »da si odpočije«, poleg tega je bilo nujno,

da se za nekaj časa ločita – to je čutila. Stepan Trofimovič se je odpravil z navdušenjem. »Tam bom vstal od mrtvih!« je vzklikal. »Tam se bom končno posvetil učenosti!« Ampak že v prvih pismih iz Berlina je ubral svojo običajno vižo. »Srce imam strto,« je pisal Varvari Petrovni, »ničesar ne morem pozabiti! Tukaj v Berlinu me vse spominja na moje nekdanje dni, na preteklost, na prvo navdušenje in prve muke. Kje je ona? Kje sta zdaj obe? Kje sta, angela, ki vaju nikoli nisem bil vreden? Kje je moj sin, moj ljubljeni sin? Kje sem navsezadnje jaz, jaz sam, prejšnji jaz, močan in neomajen kot jeklo, kot pečina, medtem ko lahko zdaj kak *Andrejeff*, *un* pravoslavni pajac z bradico, *peut briser mon existence en deux*² in tako naprej in naprej. Kar zadeva sina Stepana Trofimoviča, ga je videl samo dvakrat v življenju, prvič ko se je rodil in drugič pred kratkim v Peterburgu, kjer se je mladenič pripravljaj na univerzo. Kot že rečeno je deček ves čas odraščal pri tetah v O-ski guberniji (na račun Varvare Petrovne), sedemsto vrst od Skvorešnikov. Kar pa zadeva *Andrejeffa*, torej Andrejeva, je bil to enostavno naš tukajšnji trgovec, štacunar, velik čudak, arheolog samouk in strasten zbiralec ruskih starin, ki se je kdaj bodel s Stepanom Trofimovičem glede znanja, predvsem pa usmeritve. Ta častivredni trgovec s sivo bradico in velikimi srebrnimi očali Stepanu Trofimoviču ni odplačal štiristotih rubljev za nekaj desetin gozda za posek, ki jih je kupil na njegovem malem posestvu poleg Skvorešnikov. Čeprav je Varvara Petrovna svojega prijatelja razkošno založila z denarjem, ko ga je poslala v Berlin, je Stepan Trofimovič pred potovanjem na teh štiristo rubljev še posebno računal, najbrž za svoje tajne stroške, in je malodane zajokal, ko ga je *Andrejeff* prosil, naj počaka mesec dni – imel je pravico do takega odloga, kajti prve obroke je vse plačal malodane za pol leta vnaprej, ker je Stepan Trofimovič takrat še

2 Uniči moje življenje. (Fr.)

posebno potreboval denar. Varvara Petrovna je pohlepno prebrala to prvo pismo, s svinčnikom podčrtala vzklik »Kje sta obe?«, ga označila z datumom in zaklenila v skrinjico. Spominjal se je seveda svojih pokojnih žen. V drugem pismu, ki ga je prejela iz Berlina, je ubral variacijo te viže: »Delam po dvanajst ur na dan (lahko bi vsaj enajst, je zagodrnjala Varvara Petrovna), brskam po knjižnicah, preverjam, izpisujem, tekam naokoli; bil sem pri profesorjih. Obnovil sem znanstvo s čudovito družino Dundasovih. Nadežda Nikolajevna je celo še zdaj prelepa! Pozdravlja vas. Njen mladi mož in vsi trije nečaki so v Berlinu. Zvečer se z mladino pogovarjam do jutra, imamo malodane atenske večere, ampak samo po pretanjenosti in eleganci; vse je plemenito: veliko glasbe, španski motivi, sanjarije o občečloveški prenovi, ideja večna lepote, Sikstinska Madona, svetloba z režami teme, a tudi pege na soncu! O, moja plemenita in zvesta prijateljica! S srcem sem z vami in vaš, zmeraj samo z vami, *en tout pays*³ in tudi *dans le pays de Makar et de ses veaux*,⁴ o katerem, saj se spomnite, sva tako pogosto trepetaje kramljala v Peterburgu, preden sem odšel. Spominjam se z nasmehom. Ko sem prestopil mejo, sem dobil občutek, da sem na varnem, čuden občutek, nov, prvič po toliko letih ...« in tako naprej in naprej.

»E, neumnost!« je sklenila Varvara Petrovna, potem ko je preganila tudi to pismo. »Če je do jutra na atenskih večerih, potem že ne sedi po dvanajst ur ob knjigah. Je bil pijan, ali kaj, ko je to pisal? Kako si ta Dundasovka drzne meni pošiljati pozdrave? Sicer pa, naj ga malo pozabava ...«

Stavek »*dans le pays de Makar et de ses veaux*« je pomenil »v božjih rovtah«. Stepan Trofimovič je včasih nalašč prevajal najbolj neumne ruske reke in pregovore v francoščino, čeprav jih je

3 V vseh krajih. (Fr.)

4 V deželi Makarja in njegovih telet. (Fr.)

bil seveda sposoben razumeti in prevesti bolje, ampak to se mu je zdelo še posebno všečno in duhovito.

Toda ni se dolgo zabaval, zdržal ni niti štiri mesece, ko je že pridrvel v Skvorešnike. Njegova zadnja pisma so bila en sam izliv kar najbolj čustvene ljubezni do oddaljene prijateljice in so bila dobesedno razmočena od solz ločitve. Nekateri ljudje se strašno navežejo na dom, tako kot sobni psički. Prijatelja sta bila ob srečanju navdušena. Toda že čez dva dni se je vse vrnilo na stare tirnice in bilo celo še bolj dolgočasno kot prej. »Prijatelj,« mi je Stepan Trofimovič čez dva tedna govoril kot največjo skrivnost, »prijatelj, odkril sem nekaj zame ... strašnega: *je suis un^s* navaden prisklednik, *et rien de plus! Mais r-r-rien de plus!*«⁶

VIII

Potem se je pri nas začelo zatišje in se skoraj nepretrgano vleklo vseh teh devet let. Histerični izbruhi in ihtenje na moji rami, ki so se redno nadaljevali, niso niti malo motili naše sreče. Čudno, da se Stepan Trofimovič medtem ni zredil. Samo malce mu je pordel nos in postal je bolj dobrodušen. Po malem se je okrog njega izoblikoval krog prijateljev, ki pa nikoli ni bil velik. Varvara Petrovna sicer ni imela veliko opraviti z našim krožkom, a smo jo vsi priznavali za svojo pokroviteljico. Po peterburški lekciji se je v našem mestu naselila za stalno – pozimi je živela v svoji mestni hiši, poleti pa na svojem primestnem posestvu. V naši gubernijski družbi še nikoli ni imela toliko veljave in vpliva kot zadnjih sedem let, torej vse do takrat, ko so k nam imenovali našega zdajšnjega gubernatorja. Naš

5 Jaz sem. (Fr.)

6 In nič drugega. Prav nič drugega. (Fr.)

prejšnji gubernator, nepozabni in mehki Ivan Ósipovič, je bil njen bližnji sorodnik in svojčas je zanj naredila veliko dobrega. Njegova soproga je trepetala že samo ob misli, da ne bi ugodila Varvari Petrovni, čaščenje gubernijske družbe pa je šlo celo tako daleč, da je spominjalo na nekaj pregrešnega. Se pravi, da se je dobro godilo tudi Stepanu Trofimoviču. Bil je član kluba, dostojanstveno je izgubljal pri kartah in užival spoštovanje, čeprav je marsikdo videl v njem samo »učenjaka«. Ko mu je Varvara Petrovna pozneje dovolila, da stanuje v drugi hiši, smo se počutili še bolj sproščeno. Pri njem smo se zbirali kakšnih dvakrat na teden in bilo je veselo, še posebno kadar ni varčeval s šampanjcem. Vino smo jemali v štacuni prav tistega Andrejeva. Varvara Petrovna je poravnavala račun vsakega pol leta in dan plačila je bil skoraj zmeraj dan kolerine.

Eden najstarejših članov krožka je bil Lipútin, gubernijski uradnik, že v letih, velik liberalec, ki je v mestu slovel kot ateist. Drugič je bil poročen z mlado in ljubko žensko, za katero je dobil nekaj dote, poleg tega je imel še tri odraščajoče hčerke. Vso družino je držal v božjem strahu in na kratko, bil je izjemno skop in si je s službo ustvaril hišico ter nekaj kapitala. Bil je nemiren in je imel nizek čin; v mestu ga niso preveč spoštovali in v boljši družbi ga niso sprejemali. Poleg tega je bil znan spletkar, ki jo je že večkrat skupil, in to boleče – nekoč ga je kaznoval neki častnik, drugič pa častivreden družinski oče, posestnik. Ampak radi smo imeli njegovo duhovitost, vedoželjnost in posebno pikro veselje. Varvara Petrovna ga ni marala, vendar se mu je zmeraj posrečilo, da se ji je nekako prilagodil.

Marala ni tudi Šátova, ki je postal član krožka šele v zadnjem letu. Šátov je bil prej študent in so ga zaradi neke študentske afere izključili iz univerze; v otroštvu je bil učenec Stepana Trofimoviča in se je rodil kot tlačan Varvare Petrovne – bil je sin njenega pokojnega komornika Pavla Fjódorova, ona pa je bila njegova dobrotnica. Ni

marala njegovega ponosa in nehvaležnosti ter mu nikakor ni mogla odpustiti, da po izgonu z univerze ni takoj prišel k njej, nasprotno, celo ko mu je takrat brž pisala, ji ni odgovoril, ampak se je raje neke-mu omikanemu trgovcu udinjal za učitelja njegovih otrok. Skupaj z družino tega trgovca se je odpravil v tujino, ampak prej v vlogi vzgojitelja kot pa učitelja – takrat si je zelo želel v tujino. Z otroki je bila še guvernanta, živahna ruska gospodična, ki je tudi prišla v hišo tik pred potovanjem in so jo vzeli predvsem zato, ker je bila poceni. Čez dva meseca jo je trgovec nagnal zaradi »svobodomiselnosti«. Za njo se je odpravil tudi Šatov in že kmalu sta se v Ženevi poročila. Skupaj sta živela kakšne tri tedne, potem pa sta se ločila kot svobodna človeka, ki ju nič ne veže, seveda pa tudi zaradi revščine. Šatov se je potem dolgo sam potikal po Evropi in živel od bog ve česa – menda je na cesti čistil čevlje in bil nosač v nekem pristanišču. Nazadnje se je pred kakšnim letom vrnil k nam v domače gnezdo in se naselil pri stari teti, to pa je čez mesec dni pokopal. S sestro Dašo, ki je bila tudi rejenka Varvare Petrovne in je zelo lepo živela pri njej kot ljubljenska, sta se videvala redko in si nista bila blizu. Med nami je bil zmeraj mrk in nezgovoren, toda poredkoma, kadar so dregnili v njegova prepričanja, se je bolešno razdražil in ni mogel brzdati jezika. »Šatova je treba najprej zvezati in šele potem lahko z njim debatiraš,« se je včasih šalil Stepan Trofimovič, ki ga je imel sicer rad. Šatov je v tujini popolnoma spremenil nekatera svoja socialistična prepričanja in preskočil v nasprotno skrajnost. To je bilo eno tistih idealističnih ruskih bitij, ki jih nenadoma presune kakšna močna ideja in jih na mah, kot se zdi, potlači pod sabo, včasih celo za vselej. Nikoli je niso zmožni premagati, vanjo verujejo strastno, in tako vse njihovo življenje poteka kakor v zadnjih krčih pod skalo, ki se je zvalila nanje in jih skoraj strla. Videz Šatova se je popolnoma ujemal z njegovimi nazori: bil je okoren, svetlolas, kosmat, nizke rasti, širokopleč in imel je debele ustnice, zelo goste,

štrleče belkaste obrvi, namrščeno čelo in neprijazen pogled, ki ga je trmasto upiral v tla, kot da se česa sramuje. Iz las mu je zmeraj štrlel viher, ki se nikakor ni hotel uleči. Star je bil sedemindvajset ali osemindvajset let. »Ne čudim se več, da mu je žena ušla,« je nekoč rekla Varvara Petrovna, potem ko si ga je pozorno ogledala. Čeprav je bil strašno reven, se je trudil, da bi se oblačil čisto. Varvare Petrovne tudi zdaj ni prosil za pomoč, ampak se je prebijal s tem, kar mu je Bog dal, poleg tega je delal pri trgovcih. Nekaj časa je sedel v prodajalni, potem naj bi nekam odpotoval na parniku z blagom kot trgovski pomočnik, a je tik pred potjo zbolel. Težko si je zamisliti, kakšno revščino je bil zmožen prenašati, ne da bi se sploh menil zanjo. Potem ko je bil nekoč bolan, mu je Varvara Petrovna na skrivaj in anonimno poslala sto rubljev. Toda izvedel je skrivnost, malce pomislil, sprejel denar in se šel Varvari Petrovni zahvalit. Ta ga je toplo sprejela, a on je tudi tokrat sramotno prevaral njena pričakovanja: pri njej je presedel vsega pet minut, molče, topo je gledal v tla in se neumno smehljal, potem pa kar naenkrat – ne da bi jo poslušal do konca, med najzanimivejšim delom pogovora – vstal, se nekako postrani, štorasto priklonil, kot da mu je strašno nerodno, zadel in prevrnil njeno drago intarzirano pisalno mizico, jo razbil in odšel, komaj živ od sramote. Liputin ga je pozneje zelo ošteval, ker takrat ni s prezirom zavrnil stotih rubljev, ki mu jih je poslala njegova nekdanja despotska posestnica, ampak jih je vzel in se celo odplazil k njej, da bi se ji zahvalil. Živel je osamljeno, na robu mesta, in ni maral obiskov, celo če je zašel k njemu kdo od nas. Na večere pri Stepanu Trofimoviču je prihajal redno ter si od njega izposojal časopise in knjige.

Na večere je prihajal še neki mlad moški, ki se je pisal Virgínski, tukajšnji uradnik, ki je bil nekoliko podoben Šatovu, čeprav je bil glede marsičesa tudi njegovo popolno nasprotje. Tudi on je bil »družinski človek«. To je bil usmiljenja vreden in izjemno tih mladenič, resda

star že trideset let, dokaj izobražen, vendar samouk. Bil je reven, poročen, hodil je v službo ter vzdrževal teto in ženino sestro. Žena in obe dami so bile ženske z najsodobnejšimi prepričanji, ampak vse to je bilo pri njih nekoliko grobo, to je bila prav »ideja, ki je prišla na cesto«, kot se je nekoč izrazil Stepan Trofimovič glede nečesa drugega. Vse so jemale iz knjig in že na prvi namig iz naših prestolničnih naprednih koticov so bile pripravljene vreči skoz okno karkoli, če bi jim le svetovali, naj to zavržejo. Madame Virginska se je v našem mestu ukvarjala s porodničarstvom – pred tem je kot gospodična dolgo živela v Peterburgu. Sam Virginski je bil izjemno čistega srca in srečal sem le malo ljudi, v katerih bi gorel bolj pošten duševni ogenj. »Nikoli, nikoli se ne bom odrekel tem svetlim upom,« mi je govoril s sijočimi očmi. O »svetlih upih« je zmeraj govoril tiho, z užitkom, napol šepetaje, kot da skrivoma. Bil je dokaj visok, a izjemno suh in ozkopleč, z nenavadno redkimi laski rdečkastega odtenka. Kadar se je Stepan Trofimovič vzvišeno posmehoval nekaterim njegovim mnenjem, je to sprejemal krotko, nasprotoval pa mu je včasih zelo resno in ga marsikdaj stisnil v kot. Stepan Trofimovič je bil do njega prijazen, pa tudi sicer je na vse nas gledal očetovsko.

»Vsi vi ste ‚nedonošeni‘,« je šaljivo govoril Virginskemu, »vsi vam podobni, čeprav v vas, Virginski, nisem opazal tiste o-me-je-nosti, kakršno sem srečeval v Peterburgu *chez ces séminaristes*,⁷ ampak vseeno ste ‚nedonošeni‘. Šatov bi se zelo rad izvalil, ampak tudi on je nedonošen.«

»Kaj pa jaz?« je vprašal Liputin.

»Vi ste preprosto zlata sredina, ki se povsod prilagodi ... po svoje.«

Liputin je bil užaljen.

7 Pri tistih semeniščnikih. (Fr.)